

JAN BOUČEK: Motiv melancholie v 16. a 17. století

Resumé (česká verze)

Motiv melancholie v 16. a na začátku 17. století

Předkládaná práce se pokouší v hrubých rysech zmapovat základní způsoby zobrazování motivu melancholie ve výtvarném umění v 16. a na počátku 17. století. Důraz je kladen především na personifikace nebo alegorie melancholie, které více či méně vycházejí z dobových teoretických úvah.

Antičtí filosofové jako byl Platón a Aristoteles položili ve svých dílech základ k chápání melancholie jako stavu na pomezí šílenství a geniality. Středověk následně tyto úvahy obohatil o propojení melancholie s astrologií. Melancholik se tak dostává pod vlivu planety-božstva Saturn. Odtud pak plynou četná zobrazení takzvaných Saturnových dětí, na kterých jsou zachyceny alegorie řemesel a povolání tradičně přisuzovaných melancholikům. Častá zobrazení mytologického motivu Saturna, který požívá své děti, jsou na základě toho symbolem rozporupné povahy melancholiků zmítajících se mezi božskou genialitou a šílenstvím.

V 15. a 16. století jsou tyto představy oživeny florentskými humanisty a zejména postavou Marcilia Ficina, který je spojil do komplexní teorie melancholie. Díky ní přestalo být výtvarné umění chápáno podle staré tradice jako řemeslo a bylo povýšeno mezi vyšší, svobodná umění. Umělci tak byla přisouzena tvůrčí genialita s tím zákonitě i melancholický temperament. Tyto dobové představy jsou nejlépe vtěleny do mědirytu Albrechta Dürera Melencolia I, který zároveň tvoří zásadní zlom v ikonografii melancholie. Dürerova okřídlená postava Melancholie je v dalších staletích přejímána celou řadou umělců a stojí tak na počátku nového a závazného ikonografického typu. Postupem doby je tento typ transformován do témat jako alegorie astronomie, geometrie nebo času.

Mimo tuto humanistickou tradici v Evropě dlouho do 16. století přežívají starší představy o melancholii, které ji chápou jako hřích takzvanou acedii a její původ vidí u samotného ďábla. Melancholie je spojována s démony a čarodějnictví, což se projevuje na četných obrazech s náměty jako Pokušení svatého Antonína nebo v díle Lucase Cranacha.

Progresivnějším se ovšem stalo ono humanistické pojetí. Obrazy a grafiky vycházející právě z této linie v průběhu 16. století postupně ztrácejí svůj filosofický rozměr a omezují se

jen na melancholické gesto zobrazené figury. Melancholický světobol tak začíná být spojován s motivem marnosti-vanitas, smrtelnosti, pomíjivosti a nesmyslností pozemského snažení. Takovéto pocity jsou už charakteristické pro nastupující barokní dobu a způsob jejího myšlení.

Klíčová slova: melancholie, Dürer, Cranach, acedia, vanitas